

VERDAGUER A POLÒNIA

Anna SAWICKA

És cosa ben sabuda que Verdaguer va ser a Polònia sense adonar-se'n. Era el dia 23 de maig de l'any 1884 quan el poeta en el seu viatge cap a Rússia va travessar tres països-fantasmes: Polònia, Lituània i Estònia. «No són donchs, tots jueus y protestants [...] los habitants d'aquest país»,¹ es va sorprendre mossèn Cinto entre Elbląg [Elbing] i Braniewo [Braunsberg], veient unes creus solitàries i unes capelletes a la vora dels camins. Tres dies més tard, va trobar «fills de la infortunada Polònia»,² poble difícil de localitzar en el mapa, en una església de Sant Petersburg. «¡Pobre poble! —es compadia llavors dels polonesos—, ha perdut la pàtria, mes li resta la fe.»³

Quatre anys més tard Verdaguer va fer un nou acte de presència a la nostra terra gràcies a la iniciativa d'un romanista que es deia Edward Pořebowicz (1862-1937). Pořebowicz en aquella època tenia 26 anys i no s'adeia gens al tòpic polonès que trobem a «A vol d'aucell»: no era melancòlic, ni llagrimós, ni gaire creient. Havia nascut a Varsòvia, l'única ciutat que Verdaguer identificava al seu dietari com a polonesa.⁴

Pořebowicz en aquella època era un alumne curiós que viatjava pel món a la recerca d'autoritats reconegudes per completar la seva formació acadèmica. Aconseguiria el títol de doctor a Viena, l'any 1890 (on els seus professors eren Wilhelm Meyer-Lübke i Adolfo Mussafia), després d'una estada de set anys. Quan començava la seva peregrinació científica, l'any 1883, beneficiant-se d'una beca generosa, tenia 21 anys, s'havia llicenciat en filosofia a la Universitat Jaguel-lona de Cracòvia i encara no sabia que seria romanista. Ho va decidir a Munic, influït pels seus mestres alemanys (Michael Bernays i K. Hofman), l'any 1885. Abans va estudiar un curs (1883/84) a Berlín (com a alumne de Wilhelm Scherer i Ludwig Geiger). Després (l'any 1885) Pořebowicz, ja com a romanista, va dirigir les seves passes a Montpeller, on va trobar mestre en la persona del professor Camille Chabaneau, i, dirigit per ell, es va dedicar a estudiar la poesia trobadoresca, observant al mateix temps de prop el moviment felibrige (gaudia de tanta confiança entre els felibres que fins i tot el convidaven a participar en els seus jocs florals).⁵ Va passar dos anys en aque-

1. Jacint VERDAGUER, «A vol d'aucell», *Excursions i viatges*, vol. II. Barcelona: Barcino, 1991, p. 202.

2. *Ibidem*, p. 229.

3. *Ibidem*, p. 232.

4. *Ibidem*, p. 231.

5. Edward POŘEBOWICZ, *Studia Literackie*. Kraków: Wydawnictwo M. Kot, 1951, nota 8, p. 275-276.

lla ciutat i després va marxar a Barcelona, l'any de la primera exposició universal. Sembla que allí no va trobar cap mestre en els medis universitaris i per aquest motiu no s'hi va quedar tot el curs —de Barcelona feia viatges a Florència, on llavors donava conferències un reconegut medievalista italià, Pio Ràjna—. ⁶

La relació entre Verdaguer i Porębowicz devia basar-se en la necessitat de tenir mestre que aquest últim buscava llavors arreu d'Europa. Quan dirigia les seves cartes ⁷ a «Mon Maître⁸ bien aimé» o signava la dedicatòria d'un llibre «son devotissim Eduart⁹ Porembowicz», ¹⁰ no era tan sols cortesia. Mossèn Verdaguer (que llavors tenia 43 anys, gairebé vint més que el polonès) era el seu *cicerone* per les lletres catalanes —consultava les seves opinions sobre altres escriptors i polemitzava amb ell, com un deixeble ambiciós i perspicaç que vol demostrar la independència dels seus criteris. A l'informe sobre la Renaixença catalana que Porębowicz havia escrit després de la seva estada a Barcelona, ¹¹ per pagar la «dette de reconnaissance» ¹² a Catalunya, es veuen moltes traces de la seva relació amb Verdaguer, i fins i tot s'hi

6. Cf. Andrzej BIERNACKI, «Porębowicz Edward Franciszek», [en:] *Polski Słownik Biograficzny*, vol. XXVII, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1982-1983, p. 648-652. Existeix també un petit esbós biogràfic de Porębowicz en llengua castellana: Jorge SZALEK, «Elementos hispánicos en la obra de Edward Porębowicz», *Hispanica Posnaniensia* (Poznań), 1990, p. 250-253.

7. A la Biblioteca de Catalunya s'han conservat només dues cartes d'E. Porębowicz a J. Verdaguer: una del dia 21-X-1888 i l'altra del dia 15-II-1891 (Ms. 1529), reproduïdes, respectivament, en: *Epistolari de Jacint Verdaguer*. Vol. VI (1887-1888), Barcelona, 1981, p. 197-201 i Vol. VII (1889-1891), Barcelona, 1983, p. 178-179. Transcripció i notes per Josep Maria de CASACUBERTA i Joan TORRENT i FABREGAS. Es pot suposar que també haguessin existit cartes de J. Verdaguer a E. Porębowicz, suposició justificada per la correspondència del polonès, qui agraià al poeta català moltes «preuves de bienveillance» (Carta del 15-II-1891, *Epistolari*. Vol. VII, p. 178). Altra manera d'interpretar aquelles paraules és que únicament es tractava de llibres que mossèn Cinto enviava al polonès, sense cap escrit personal. De totes formes, les possibles traces d'aquesta relació a Polònia encara no s'han investigat.

8. Porębowicz, seguint el costum polonès, escrivia majúscules de cortesia per dirigir-se al destinatari de la carta («Maître»; «Vous»); aquestes majúscules han desaparegut en la transcripció, corregides pels editors.

9. En els seus manuscrits conservats a Catalunya (cartes i dedicatòries) trobarem les següents formes d'aquest nom, romanitzades: Eduart i Edouard (la més freqüent); Edward Porębowicz mai va firmar amb la forma polonesa del seu nom.

10. Aquesta ortografia del cognom és conseqüència de substituir un diacrític polonès, *ę* (*e* amb cua) —que correspon en nostra llengua a la *e* nasal—, pel seu equivalent fonètic més proper, expressat per les lletres *em*. Els intents de Porębowicz per «normalitzar-se» van produir un efecte imprevist pel mateix interessat: moltes formes ortogràfiques diferents, com per exemple «Porembowick» (*Il·lustració Catalana*, 30-XI-1889). La més curiosa és sens dubte la que hem trobat al catàleg de la Biblioteca de Catalunya «Porchowicza» (*ę* → *c*; *b* → *h*), amb una *a* al final (desinència del genitiu polonès).

11. Edward PORĘBOWICZ, «Literatura katalańska», [en:] *Ruch literacki południowo-wschodniej Europy*. Kraków: Drukarnia «Czasu» Fr. Kluczyckiego i Spółki, 1888, p. 42-72. Tot i que la data impresa a la portada és l'any 1888, és més probable que el llibre aparegués l'any següent, després que s'haguessin publicat a la revista *Przegląd Polski* altres capítols, dedicats a les literatures occitana, castellana i portuguesa, capítols que sortien en aquella revista per separat, entre l'any 1888 i 1889. Es troben també referències a Catalunya en la introducció a aquesta obra, p. 3-8.

12. *Epistolari*. Vol. VI, p. 199.

poden esbrinar les discussions que tots dos mantenien. Pořebowicz apreciava en Verdaguer la seva capacitat d'entusiasmar-se amb l'obra d'altres escriptors, com ara Mistral; admirava la seva benevolència comprensiva amb col·legues que representaven corrents literaris diferents del seu, i respectava les opinions del mestre,¹³ encara que no hi estigués d'acord, com per exemple en el cas de Marià Aguiló: «És el més gran dels nostres poetes», em deia mossèn Verdaguer. —Jo no ho he pogut consentir!¹⁴ —afirmava contudentment el deixeble polonès—.

Ara veiem que aquest «acte de presència» de Verdaguer a Polònia, que hem anunciat abans, s'ha d'entendre en el sentit figurat, és a dir, com a publicació del reportatge literari de Pořebowicz, *Els moviments literaris de l'Europa Oest-Meridional*,¹⁵ l'any 1888, on el capítol dedicat a la literatura catalana ocupa 30 pàgines, deu de les quals són destinades a *L'Atlàntida* i als *Idil·lis* i *cants místics* de Verdaguer, que es converteix d'aquesta manera en protagonista absolut del text, seguit per Àngel Guimerà (cinc pàgines) i Víctor Balaguer (altres cinc).

El que més sorprèn en aquest informe de Pořebowicz sobre la Renaixença, és la data —l'any 1888—, perquè es tracta d'una publicació primerenca sobre «una realitat cultural en plena fase d'efervescència»;¹⁶ que, no obstant això, és molt encertada en la selecció d'escriptors que es convertirien en clàssics — Pořebowicz els dedicava un comentari més extens—,¹⁷ mentre que els altres només els esmentava¹⁸ de passada. Ara bé, per deixar les coses clares i per no atribuir al jove polonès una clarividència excessiva, hem d'explicar com ell s'havia documentat abans de confeccionar la seva llista de 22 escriptors catalans. Ja que Pořebowicz havia descuidat el detall de posar bibliografia al final del seu text, hem de recórrer a la seva correspondència amb el mestre per saber quin àngel li va fer la revelació:

13. E. POŘEBOWICZ, «Literatura katalańska», p. 66. D'aquí endavant, per citar aquest assaig en el text només es posarà número de pàgina entre parèntesis.

14. «"To nasz największy poeta", mówił do mnie ks. Verdaguer. — Na to zgodzić się nie mogłem.» *Ibidem*, p. 53.

15. Existeixen també altres traduccions d'aquest títol: *Les mouvements littéraires de l'Europe West-méridionale* (en francès, emprada per Pořebowicz en la seva correspondència amb Verdaguer); *Lo moviment literari del Sud-Oest d'Europa (Il·lustració Catalana, 30 XI 1889)*; *Los movimientos literaris de l'Europa Oest-Meridional (Revista Catalana, 1889)* i *Moviment literari al sud-oest d'Europa (Serra d'Or, 1990)*.

16. Jordi CASTELLS, Dorota SZMIDT, «Renaixença catalana vista des de Polònia», *Serra d'Or*, 363 (març 1990), p. 192. Els autors d'aquest article, dedicat a presentar el contingut de l'assaig de Pořebowicz, es concentren sobretot en dos temes: les consideracions lingüístiques de l'autor polonès sobre la llengua catalana i les seves opinions sobre la unitat llatina i la unificació de Catalunya. L'article consta de 4 pàgines (189-192).

17. Dividim els escriptors en mencionats i comentats, segons l'espai que ocupen, indicant la paginació entre parèntesis. Autors comentats són: Marià Aguiló i Fuster (52-55), Bonaventura Carles Aribau (44), Víctor Balaguer (47-51), Francesc Pelagi Briz (44, 51-52), Àngel Guimerà (67-71), Manuel Milà i Fontanals (44, 46), Albert de Quintana i Combis (6-7, 56), Joaquim Rubió i Ors (44-46), Frederic Soler (71) i Jacint Verdaguer (57-67).

18. Autors mencionats (menys d'un paràgraf): Antoni de Bofarull (46), Pròsper de Bofarull (44), Antoni Careta i Vidal (72), Jaume Collell (71), Teodor Llorente (56), Francesc Maspons i Labrós (71), Carmel Navarro i Liombart, ps. «Constantí Liombart» (56), Narcís Oller (71), Josep Maria Quadrado (52), Jeroni Rosselló (55), Félix Torres Amat (44) i Eduard Vidal i Valenciano (71).

Pour Vous rassurer,¹⁹ Maître, que j'ai traité le mouvement catalan avec une plume indigne - c'est vrai, mais scrupuleuse dans les détails et enthusiaste dans l'ensemble, je vous dirai que j'avais consulté les livres de Rubió y Ors²⁰ et d'Albert Savine [...].²¹

El primer autor li va contagiar el seu entusiasme de polemista-defensor de l'autonomia de literatura catalana; el segon li va proporcionar els detalls. Recordem: Porębowicz era romanista, dominava bé el francès. Abans de venir a Barcelona, vivint a Montpeller, havia pogut llegir les dues traduccions franceses de *L'Atlàntida*: l'edició bilingüe d'Albert Savine (1883) i la traducció en vers de Justí Praxatx (1884). La primera contenia una extensa introducció,²² de 163 pàgines. Aquesta era la seva principal font d'informació. La llista d'escriptors comentats per Savine i per Porębowicz és gairebé la mateixa —per descomptat, hi falten alguns noms que l'autor polonès havia d'eliminar per falta d'espai, però només hi va afegir un escriptor (Francesc Maspons i Labrós)²³ que no figurava a la llista de Savine—. No obstant això, les diferències entre els dos textos són majors que les semblances. El temperament intel·lectual i les prioritats de Porębowicz eren molt diferents que els del traductor francès. Així, per exemple, si Milà i Fontanals, segons Savine, era «le dernier barde»,²⁴ per a Porębowicz el mateix escriptor era sobretot un gran romanista (46).

Donades les diferències de caràcter dels dos autors, haurien de ser molt interessants les seves polèmiques. I, efectivament, Porębowicz polemitzava amb l'assagista francès, però ho feia d'una manera indirecta, sense mencionar-lo, així que s'han de comparar els dos assaigs per veure-ho. Per exemple, en la reserva de Porębowicz envers l'estil exuberant del príncep dels poetes catalans s'endevinen ganes de contradir les opinions afalagadores que l'autor polonès havia trobat al prefaci d'Albert Savine on llegim:

19. La paraula «résumer» que trobem a *Epistolari*, Vol. VI, p. 199 és un error de transcripció. Cf. J. VERDAGUER, Ms. 1529, Biblioteca de Catalunya. Sempre quan hi hagi diferència entre la forma que consta en *Epistolari* i la que posem aquí, s'entén que la nostra transcripció segueix el manuscrit.

20. Es tracta de: JOAQUIM RUBÍO I ORS, *Breve reseña del actual renacimiento de la lengua y literatura catalanas. ¿Debe a la influencia de los modernos trovadores provenzales? Memoria escrita para la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona y leída en sus sesiones de los días 3 y 17 de febrero de 1877* (Barcelona, 1877), que Porębowicz havia pogut llegir en la versió francesa de Charles BOY, *La littérature catalane, étude de J. Rubio y Ors, traduite de l'espagnol et précédée d'un aperçu sur la littérature Provençale par...* Lyon: Chateaufort, 1879.

21. *Epistolari*, Vol. VI, p. 199.

22. ALBERT SAVINE, «La renaissance de la poésie catalane», [en:] *L'Atlantide, poème traduit du catalan de Mossen Jacinto Verdaguer, Maître en Gai Savoir, un des Quarante de l'Académie catalane, augmenté d'une introduction et d'appendices*. Paris: Librairie Léopold Cerf, 1883.

23. És molt significatiu aquest afegit. Francesc Maspons, a qui Porębowicz coneixia personalment, era folklorista, així que tenien un tema comú que després de la partida de Porębowicz comentaven en cartes. Cf. *Il·lustració Catalana*, 30-XI-1889.

24. A. SAVINE, *op. cit.*, p. LXXV.

[...] qui osera qualifier de redondantes ou superflues ces grandes et belles descriptions de l'*Incendie des Pyrénées*, du *Jardin des Hespérides*, et enfin de la *Cataracte* et de l'*Engloutissement*? [...].²⁵

El jove polonès va interpretar aquell judici com un repte personal i sí, ell va atrevir-se a reunir tot un ventall d'objeccions per demostrar que el seu mestre no era perfecte. Ho va fer de tal manera que ara és gairebé impossible treure l'aigua clara del comentari crític que va fer de *L'Atlàntida* i dir, en una paraula, si li va agradar o no. Les opinions positives que addueix no són seves. Constata que *L'Atlàntida* va ser rebuda amb gran entusiasme pels barcelonins (tots ells enamorats del seu poeta), i amb tota benevolència pels veïns (probablement vol dir francesos, 57); que era una obra emblemàtica, la primera que ensenyaven els catalans als estrangers interessats per la seva literatura; obra que ja va ser traduïda al castellà, italià, provençal, francès, portuguès, alemany, anglès i rus (63).

Però les seves impressions de lectura són contradictòries. D'una banda, és evident que va deixar-se seduir per la sonoritat d'aquella poesia —ell també era escriptor i tenia ànima de poeta—; d'altra banda, la seva condició de positivista el feia crític amb el contingut. Per exemple, la descripció de l'hort de les Hespèrides li va semblar massa influïda pels naturalistes (Frédéric Cuvier i Karl von Linneo, 59). Romanista nòrdic com era, tampoc es podia entusiasmar amb l'exotisme d'aquella obra, encara que aquest estil estigués de moda. Porebowicz reconeixia que Verdaguer no era l'únic que pecava de generós descrivint la natura. La seva visió del món li semblava molt meridional, perquè igualment podria sortir de la ploma de Mistral, o de Zorrilla, o d'Ariosto, autors que no es quedaven curts en quantitats: tant els feia, un milió de més, un milió de menys, de brillants, de maragdes, de turqueses, de granades; s'excedien gastant perles per omplir-ne rius i més rius i encara els en quedava un bon grapat; poblaven jardins estivals amb rossinyols de primavera i penjaven tants arcs de Sant Martí sobre el cel com punts cardinals hi havia (60). Porebowicz endevinava en aquelles descripcions verdaguerianes alguns records dels seus viatges a les regions tropicals, però de totes maneres les trobava massa fantàsiques (59). Comparada amb *Idil·lis i cants místics*, autèntics i espontanis, *L'Atlàntida* li semblava un mosaic molt formós, però fet amb pedres pintades (67). Com hem dit, els sentiments de Porebowicz eren ambivalents: admirava la riquesa poètica del poema, però de tant en tant es cansava amb motius recurrents que el feien donar voltes i més voltes per l'hort de les Hespèrides i que l'obligaven a presenciar la catàstrofe interminable de l'Atlàntida, descrita amb detalls pseudorealistes (63) que de tan llargs que eren no feien por, sinó que acabaven irritant i avorrint el lector (és a dir, Porebowicz). Prudentment, el romanista polonès relativitzava les seves opinions. Li agradava ser crític amb el mestre i contradir els afalagadors incondicionals, però en el fons se sentia amic de Verdaguer²⁶ i considerava que l'amistat era una cosa sa-

25. A. SAVINE, *op. cit.*, p. CXVIII.

26. «Je vous serre la main, cher et noble Maître, avec cette timidité que je dois au grand poète, mais en même temps avec ce sentiment chaleureux que je dois à un ami.» Cf. *Epistolari*. Vol. VI, p. 200.

grada.²⁷ Potser per això atribuïa la seva reserva als motius subjectius, com ara el gust estètic i la procedència geogràfica. Malgrat el seu escepticisme, el crític polonès reconeixia amb admiració que els recursos estilístics de Verdaguer eren inesgotables —de metàfores, imatges i comparacions el poeta català en tenia per donar i per vendre—. Finalment, Porębowicz va recomanar tota aquesta riquesa als insípidos poetes nòrdics, com a font d'inspiració (63).

Jacint Verdaguer probablement no es va assabentar d'aquells dubtes que tenia el seu admirador polonès a l'hora de valorar l'estil del poema; sabem, però, que Porębowicz li va manifestar el seu desacord amb el missatge cristià d'aquella obra. Evidentment, el jove polonès no era l'únic a afirmar que les dues teogonies que es donaven cita en *L'Atlàntida* es barrejaven, però no arribaven a fondre's homogeniament (63). Sense buscar lluny, podia trobar una opinió semblant en el prefaci de Savine, que es va decidir a afegir una mica de fel per ressaltar encara la recepció generalment entusiasta:

Seul [...] un critique madrilène [...], Manuel de la Revilla [...] déplorait [...] cet accouplement du merveilleux chrétien et du merveilleux païen associés en cette entreprise sous la raison sociale HERCULE, JÉHOVAH ET Cie.²⁸

Però l'objecció de Porębowicz en aquest cas tenia arrels encara més profundes. Recordem: l'any 1888 feia viatges freqüents a Florència, on s'havia fet pagà, com confessava ell mateix al seu mestre: «[...] payen – hélas! – tel suis-je devenu en conversant trop avec les hommes de Renaissance italienne...»²⁹ Convertit al paganisme cultural, com tot neòfit, trobava pertot arreu creients del mateix culte i deïa que eren hel·lènics els poetes occitans, Teodor Aubanel i Federic Mistral (61), però sospitava que també Jacint Verdaguer compartia la mateixa filosofia. Malauradament, sempre segons Porębowicz, el poeta català no disposava de la llibertat necessària per adherir-se plenament a la cultura grega. La seva condició religiosa l'havia forçat a «enobrir» el tema pagà amb el baptisme cristià (paraules textuais de Verdaguer, assegura el romanista polonès, 63). Aquesta falta de conseqüència repercutia inevitablement, assegurava Porębowicz, en el resultat final. El triomf forçós del cristianisme alterava fatalment l'esperit hel·lènic de l'obra. Potser per aquest motiu Porębowicz criticava amb tanta pedanteria el vessant culte del poema. Posat a la feina, va trobar in-conseqüències, reminiscències literàries de segona mà, préstecs de la Bíblia, de Virgili, de Mistral... Citem les seves paraules: «Hèrcules i Hèspèris tenen ànimes gregues, però és el cel cristià el que determina el seu destí; els titans construeixen la torre bíblica; a l'hort de les Hespèrides es banyen unes autèntiques nímfes, mentre que en les muntanyes passegen els àngels exterminadors amb les seves espases ardents; Teide que s'alça sobre els cossos dels blasfemadors recorda la història d'Etna; l'origen de les Plèiades i de Venus fa pensar en les *Metamorfosis* d'Ovidi; fins i tot les cau-

27. En una carta dirigida a un amic polonès Porębowicz deïa: «Z natury czy wychowania sceptyk – jedną przecież znam świętość [...] - przyjaźń» (Esceptic que sóc, per natura o per formació, conec no obstant una cosa sagrada - amistat). Cf. A. BIERNACKI, *op. cit.*, p. 649.

28. A. SAVINE, *op. cit.*, p. CXIX.

29. *Epistolari*. Vol. VII, p. 178.

ses d'enfonsament del Babel occidental són les mateixes que les del diluvi oriental.» (63)

Com hem dit abans, és molt probable que Porębowicz vingués a Barcelona després d'haver llegit la versió francesa de *L'Atlàntida*, amb ganes de conèixer el seu autor i la seva llengua. Ho va aconseguir parcialment —llegia³⁰ i traduïa del català, però amb prou feines s'expressava en aquest idioma (només l'emprava en les dedicatòries)—. Era una de les raons per les quals havia d'abandonar els projectes de col·laborar amb la *Revista Catalana*³¹ i no hi havia publicat³² mai aquest «petit essay sur notre littérature contemporaine»³³ que havia promès a mossèn Cinto. De totes maneres, el romanista polonès coneixia prou bé tant l'autor mateix com els seus amics, com ara Jaume Collfèl, ³⁴ director de la revista abans esmentada, suficientment per poder confiar al públic polonès certes indiscrecions, com per exemple la que es refereix a la convocatòria dels Jocs Florals de l'any 1877 on es demanaven poemes èpics perquè precisament corria el rumor que n'hi havia un de gran que l'autor —Verdaguer— enllestiria en breu (57).

Encara que el català que havia après Porębowicz no fos suficient per expressar-s'hi, no li va fallar, com hem vist, ni per analitzar el poema, ni, com veurem ara, per presentar al lector polonès el contingut d'aquella obra. En set pàgines (57-63) dedicades al poema, els comentaris crítics es barregen amb un resum detallat, il·lustrat amb traduccions en vers³⁵ i en prosa,³⁶ i fins i tot s'hi inclou la transcripció polonesa d'una estrofa que permet gaudir de la sonoritat de la poesia verdagueriana (42-43). Aquest tipus de lectura té un inconvenient. Quan quaranta anys més tard Porębowicz va tenir l'oportunitat d'incloure les seves traduccions en una antologia de literatura universal, les set pàgines inicials s'havien reduït a dues.³⁷ Només s'havien salvat 10 estrofes que formaven un conjunt més o menys homogeni —un fragment

30. Porębowicz havia pogut llegir *L'Atlàntida* en francès, però no *Idil·lis i cants místics*, llibre que no era traduït a cap llengua fins l'any 1906. Cf. *Idylles et chants mystiques*, Arras-Paris, 1906, traducció en prosa de P. Blazy.

31. «En les planes de la REVISTA exiran á la llum alguns dels estudis de crítica literaria del Sr. Porembowicz, puix al tenir noticia de la nostra publicació, nos ha ofert ab estimable galanteria la sua colaboració molt valiosa.» Cf. *Revista Catalana*, Any I. - Febrer de 1889. - Quatern II., p. 95.

32. L'única cosa que Porębowicz va publicar a Catalunya és la traducció al polonès del poema de Joaquim RUBIÓ i ORS «Si jo fos mágich!» en l'edició poliglota, commemorativa, de *Lo Gayter del Llobregat*. Barcelona: Estampa de Jaume Jepsis y Roviralta, 1889, p. 245-249.

33. *Epistolari*. Vol. VI, p. 19.

34. Li envia records en la seva carta del 15-II-1891, *Epistolari*. Vol. VII, p. 179.

35. Són 12 estrofes (55 línies) en vers: I, 229-232, 237-240; II, 53-56, 89-92, 97-104, 117-124; VII, 46-68.

36. Són 5 estrofes i mitja (24 línies) en prosa: Intr., 151-156; I, 105-108; 177-180; 185-188; V, 33-36; VIII, 74-75.

37. Jacint VERDAGUER, «Atlantida» [L'Atlàntida], fragments: 10 estrofes (47 línies) en vers (II, 53-56, 89-92, 97-104, 117-124; VII, 46-68), *Wielka Literatura Powszechna*, t. VI. Warszawa: Trzaska-Evert-Michalski, 1933, p. 55-56. Aquesta era pràcticament l'última aparició de Verdaguer a Polònia, si no comptem una efemèride gairebé anecdòtica, dos versos corresponents a «Dolça Catalunya, pàtria del meu cor, / Qui de tu s'allunya, d'enyorança és mort», traduïts per Gabriela MAKOWIECKA: «Słodka Katalonio, ojczyzna ma szczerą, / kto od ciebie z dała, z tęsknoty umiera», [en:] *Wracając do lat hiszpańskich*. Warszawa: Wydawnictwo Warszawa, 1992, p. 67.

del «Cant segon: L'hort de les Hespèrides»; i un altre del «Cant setè: Cor d'illes gregues» (Delos)—. Porębowicz, que llavors s'havia quedat cec, ja no podia afegir res més a aquelles traduccions juvenívoles, capritxosament desordenades.

El seu mètode consistia a treure del context i traduir metàfores separades, unes perquè li agradaven, altres, al contrari, perquè l'irritaven. De tot el «Cant vuitè» va treure només una imatge, la de Gades, però, això sí, de bellesa insuperable:

gavina que en un calze de lliri ferés niu, palau de vori i nacre que el sol de maig coro [na (VIII, 74-75)	rybitwa, która usłała sobie gniazdo w kielii {chu lilii, w pałacu z pereł i marmuru, koronowanym {majowem słońcem (62)
--	--

En el «Cant primer», en canvi, no li va agradar una metàfora, concretament «les ales del cor» (perquè la trobava massa recurrent en aquest poema), i per això mateix l'havia traduït:

—I a tu, que entre <i>les ales del cor</i> m'has aco- [lida, d'Espanya que tant amo vull-te donar la clau, d'eix hort del cel que en terra te guarda una [florida d'amor, si traure'l d'urpes tiràniques te plau. (I, 184-188)	A tobie, który <i>pod skrzydła serca</i> mię przyjąłeś, chcę oddać klucze ukochanej Hiszpanii i tego kawału nieba, które na ziemi wychoduje ci <i>ogrody miłości</i> . (63)
--	--

Aquest sistema seu d'escollir fragments ens obliga a una àrdua recerca, si volem comparar la traducció amb la versió original, a repassar moltes vegades tot el poema a la recerca d'una estrofa, per exemple aquella que va meravellar Porębowicz perquè hi va trobar un to popular, gairebé absent en aquesta obra, que localitzem finalment al «Cant quint»:

—¿Què baixa —crida un nin— de Gibraltà' a [ramades?; no són los bens que a péixer venien lo rebrot, que són bramaires monstres de crins estarnu- [fades, marc, maretta meva, que ens xafaran a tots! (V, 33-36)	Czy to owce zbiegają stadem od Gibraltaru?— To nie owce idące na paszę, to ryczące [potwory z rozwichrzonemi grzywami. Matko, mateczko moja, mnie straszno, pożrą [nas. (60)
---	---

Hi ha estrofes (en total són dotze) on Porębowicz deixa de «couper les ailes»³⁸ a la poesia de Verdager i en fa una traducció poètica, en vers, conservant les rimes

38. Així va qualificar les seves traduccions de poesia en prosa A. SAVINE, *op. cit.*, p. CXXVIII. Savine mai traduïa en vers, Porębowicz sí. Fins i tot el romanista polonès deia que li era més fàcil expressar-se en vers que en prosa. Cf. A. BIERNACKI, *op. cit.*, p. 651. A part d'aquella diferència, el mètode que fa servir Porębowicz en el seu assaig és molt semblant al de Savine: resum del contingut barrejat amb opinions crítiques, pròpies —en el cas de Porębowicz—, i citades, en el text de Savine.

i el sistema rítmic original, intentant a més a més que facin el mateix «goig a l'oïda» (59) que els versos en català:

S'hi acosta entre bardisses de murta, i ja sos
[polsos
los aires apetonen mig embeguts de mel;
de bla fullatge i aigües murmuris s'ouen
[dolços,
i veu descloure en pluges de pedreria un cel.
(II, 97-100)

Pels riberencs herbatges, com un ruixat de
[perles,
festívol saltirona l'aucell del paradís;
ou-s'hi glosar joiosos sinsonts i esquives mer-
[les,
i a estones gemegar-hi lo tord enyoradís.
(II, 121-124)

Kroczy przez koronkowe myrtowe aleje,
Wiatr mu sycony miodem powonienie pieści;
Niebo płonące zda się klejnotami sieje,
Każda gałąź, źródł każdy łagodnie szeleści.
(59)

Po zieleni wybrzeża deszczem pereł sieczę
Rozbawiony rajski ptak; w gęstwinie zacisznej
Tęskna turkawka jęki zawodzi człowiecze,
Gil wesoly tryluje i gwizdże kos pyszny. (59)

Quan llegim aquesta bella poesia en polonès, només podem sospirar: quina llàstima que Porębowicz, futur traductor de Calderón, de Byron i de Dante, no hagués acabat la traducció de *L'Atlàntida*!

És sorprenent que *L'Atlàntida* i els *Idil·lis i cants místics* (1879) fossin del mateix autor, s'estranyava Porębowicz i va recórrer a una cita de Milà i Fontanals (qui prologava la primera edició d'aquell volum) per definir el caràcter d'aquell llibre poètic, que era «una verdadera toya de olorosas flors que han obert llurs fulles en un jardí que 'ls Serafins habiten»³⁹ (64). La metàfora de «Serafins» va provocar a Porębowicz, escèptic i positivista com ell llavors era, a glossar-la a la seva manera, dient que no gosava tocar «les ales seràfiques del poeta» amb la seva mà entremaliada, per por de no escabellar-li les plomes (66). Expressament va renunciar a comentar alguns poemes, com ara «Cant d'amor», «Les tres volades» o «Als estels», perquè el seu bisturí crític —deia— no era adient per a exaltacions religioses. Sembla que Porębowicz volia protegir la vulnerabilitat dels *Idil·lis* de si mateix, quan deia que el to afectuós i simple, una mica infantil, exposava aquesta poesia a les burles dels profans desproveïts d'aquella ment ardorosa que s'havia de tenir per gaudir de les llegendes i al·legories creades per Verdaguier. No obstant això, va dedicar molta atenció als *Idil·lis i cants místics* perquè trobava en aquesta poesia dos aspectes que l'interessaven professionalment: motius populars i motius amorosos.⁴⁰

Porębowicz observava que, mentre les ànimes dels sants i de les santes s'exaltaven i patien, absortes en unes visions inaudïtes, els cossos que les aixoplugaven sospiraven d'una manera molt humana —les dones santes, a Jesús; els homes, a la Verge Maria—. ⁴¹ Per això el romanista polonès no recomanava *Idil·lis i cants místics* a

39. Manuel MILÀ I FONTANALS, «Prolech», [en:] Jacint VERDAGUER, *Obres completes*. Vol. I. Barcelona: Llibreria Científica-Literaria, 1905, p. 10.

40. Porębowicz va escriure un llibre sobre l'amor cortès medieval, «Teoria średnio-wiecznej miłości dwornej», *Studia do dziejów literatury średniowiecznej*, Lwów, 1904.

41. Porębowicz informa als lectors polonesos que Verdaguier mateix professava un culte fervorós a la Mare de Déu de Montserrat (64).

les senyoretetes joves i innocents, pel perill d'escandalitzar-se amb el contingut eròtic (tampoc els recomanava obres de santa Teresa, pel mateix motiu, 64). Deia: «En aquell ambient sufocant vaguen fantasmes humans que semblen buscar-se mútuament amb braços, mans i boques, i es criden amb conjures d'amor humà.» (64). Porębowicz no va traduir d'aquell llibre cap poema sencer, ni en vers ni en prosa. Sabem que li va agradar particularment «L'arpa sagrada» (66), però tampoc va gosar traduir-la. Només va recollir alguns fragments ambigus, o clarament eròtics, fent un tipus d'antologia de citacions, no destinada a les senyoretetes per merèixer, sinó més aviat als seus pares. En donarem uns exemples, avisant, però, al lector catalanoparlant que aquelles cites, tretes del context, en la traducció polonesa resulten ser molt més directes que no pas en la versió original. És estrany que l'autor d'aquella broma una mica indecorosa sigui la mateixa persona que els amics descrivien com tímid i vergonyós, que per qualsevol al·lusió ambigua es posava vermell com si fos una noia adolescent...⁴² Es podria pensar que no s'avergonyia tan fàcilment quan era més jove, però els fets desdiiuen aquesta suposició.⁴³ És més probable que en aquella època ell se sentís indiferent al missatge teològic i per això s'estimava més ressaltar l'escalf humà d'aquesta poesia, que no pas interpretar-la com a lírica religiosa, encara que la seva interpretació no fos gaire ortodoxa.

En la seva «antologia» hi trobem uns fragments d'«Enyorança», per exemple:

¿Com volarien mos besos
per sos llaviets en flor,
tant temps ha que frisen presos
en el niu del meu amor?

Ach, leciałyżby moje pocałunki
do jego rozkwitłych warg;
już tak dawno drżą więzione
w gnieździe mej miłości (65).

De «Santa Teresa de Jesús»:

Lo bon Jesús se n'hi baixa
com un rei a son jardí;
d'enamorat que n'estava
la'n festeja dia i nit.

Jezus schodzi w nie
jak król do swego ogrodu,
i odtąd zakochany
pieści ją we dnie i w nocy (65).

O de «Les cinc roses»:

Li'n demano una altra:
—Vine-la a collir;
cull-te-la en mos llavis...

Proszę go o więcej:
«Chodź, uszczknij je
z warg moich...» (65)

42. A. BIERNACKI, *op. cit.*, p. 650.

43. Porębowicz era pudorós també de jove. Per exemple, en la seva traducció d'una poesia de Guillem de Poitiers trobem un cas d'autocensura: punts suspensius entre una estrofa i altra, i una nota a peu de la pàgina que diu: «Les estrofes que segueixen és millor callar-les» («Następujące strofy domagają się milczenia»). Cf. Edward PORĘBOWICZ, *Antologia prowansalska. Wybór poezji trubadurów i felibrów XI-XIX wieku*. Warszawa: Teodor Paprocki i S-ka, 1887, p. 4, nota 1.

O de «Lo llit d'espines»:

Lo cerquen mos braços,
mon gemec lo crida:
—L' Aimador, on sou,
manadet de mirra? [...]
No té son mon ull
quan lo braç no us lliga...

Szukam Go ramiony,
westchnieniem go wzywam;
kochanku, gdzieś jest,
kwiecie wonnej mirry?
Oko me nie za?nie,
gdy Cię dłoń nie tuli. (66)

Porębowicz no era insensible a l'encant d'aquesta poesia, on percebia clares reminiscències del *Càntic dels Càntics* —la sensualitat oriental—, però sobretot cridava la seva atenció la ingenuïtat ben trobada que el diàleg de l'ànima amb Déu adquiria sota la ploma de l'artista que sabia convertir-lo en poesia popular, com per exemple al final de «Les cinc roses»:

Ara us tinc i abraço;
mes, sent tan gentil,
¿què diran los àngels
si us veuen amb mi?

Teraz trzymam cię i pieścę;
lecz żeś tak uroczy,
co rzekną anieli,
gdy ujrzą cię ze mną? (65)

Aquesta era la seva dèria —el romanista polonès admirava el folklore dels països romànics i valorava particularment els motius populars que trobava en obres literàries que seguien la consigna de la Renaixença— el retorn a les arrels. «[...] On revient aux sources»,⁴⁴ s'alegrava Porębowicz, analitzant els moviments literaris contemporanis. És una llàstima que, mentre escrivia el seu informe, de tota la poesia popular de Verdaguer només conegués *Idil·lis i cants místics*, obra aparentment senzilla, però carregada d'una llarga (i pesada...) tradició filosòfica —des de la mística oriental fins a santa Teresa—. Les obres verdaguerianes que esmentava el romanista polonès o bé eren èpiques, com ara *Llegenda de Montserrat* (no coneixia *Cançons de Montserrat*), *Canigó* (on admirava les descripcions de la natura) i *Lo somni de sant Joan* (1887); o bé cíviques, com ara *Pàtria*, que li va arribar ja en el moment de redactar el seu informe (p. 67). Encara trigaria dos anys a aparèixer el següent poemari verdaguerià, *Jesús infant* (1890-1891). Tan aviat com va rebre la segona part, *Bethlem*, l'any 1891, el romanista polonès immediatament va felicitar l'autor per la trista bellesa d'aquells versos, que li feien pensar, altra vegada, en la poesia popular:

Comme c'est beau et comme c'est profondément douloureux
«La Nadala» (pag. 44), ou bien les «Espines» (pag. 59). C'est
peut-être parce-que je m'occupe beaucoup de la poésie populaire
que ces feuilles ont pour moi un tel charme [...]⁴⁵

44. *Epistolari*. Vol. VI, p. 198.

45. *Epistolari*. Vol. VII, p. 178.

Porębowicz, folklorista, admirador de la cultura popular catalana, pensava fins i tot escriure una òpera basada en una rondalla (procedent de *Lo rondallaire*) i en la música del país, si es pot donar crèdit a Francesc Maspons i a la *Il·lustració Catalana*,⁴⁶ d'on hem tret aquesta informació, però finalment es va limitar a recollir unes cançons catalanes que després adaptaria per a la seva antologia de cants populars cèltics, germànics i romànics,⁴⁷ un llibre que serviria d'inspiració per als poetes modernistes de la Jove Polònia.⁴⁸ En aquest treball també li va ser molt profitosa l'amistat amb Jacint Verdaguer, a qui agraïa en una carta que li hagués enviat una cançó popular, publicada al *Romancerillo catalán* de Milà i Fontanals, que ell necessitava per il·lustrar *Els moviments literaris de l'Europa Oest-Meridional* i que després inclourà a la seva antologia:

J'y mettrai aussi, comme illustration de la musique populaire, une des chansons publiées par Mila que je viens de recevoir par votre gracieuse attention, trop aimable et prévenante pour que jamais je puisse la récompenser dignement.⁴⁹

Porębowicz va dir que només es podia entendre com la mateixa persona havia pogut escriure *L'Atlàntida i Idil·lis i cants místics* fent coneixença personal de l'autor. Ell havia tingut aquesta sort. Descrivia Jacint Verdaguer com a home alt, esvelt, morè de rostre, amb cabells arissats, ulls serens i llavis tan expressius com si fossin copiats d'una icona sagrada. Se li havia gravat en la memòria un gest nerviós de la mà del poeta, que continuament aixecava cap amunt la capa espanyola que portava. Verdaguer li semblava un personatge literari, procedent dels mateixos *Idil·lis* —encarnació del beat Gofredo o de sant Francesc (66)—. No es pot descartar que l'interès posterior de Porębowicz per sant Francesc⁵⁰ i per la seva poesia era motivat pels records de mossèn Cinto. Ell mateix —descregut i desafiant com llavors era— reconeixia la influència espiritual de Verdaguer en una de les cartes dirigides al mestre. Agraint-li el poemari *Bethlem*, es declarava pagà, però al mateix temps admirador d'allò més sublim que li revelava la religió, i deia que només en la pintura de fra Angelico es podia trobar un punt de referència adient per apreciar en profunditat les bel·leses poètiques de Verdaguer, càndides i harmonioses:

Quoique payen [...], je l'admire [*Bethlem*] et j'avoue, je me sens heureux de te pouvoir admirer; c'est la preuve que le fanatisme

46. Segons la informació que es troba a la *Il·lustració Catalana* (30 XI 1889), procedent del folklorista Francesc Maspons i Labrós.

47. Edward PORĘBOWICZ, *Pieśni ludowe celtyckie, germańskie, romańskie*, Lwów: Księgarnia H. Altenberga, 1909.

48. Cf. A. BIERNACKI, *op. cit.*, p. 649.

49. *Epistolari*. Vol. VI, p. 199-200. Aquesta cançó, «El Rey marinero», reproduïda amb música i amb lletra, traduïda per Porębowicz, es troba en l'apèndix que acompanya el capítol dedicat a la literatura catalana, p. 73-74. Després Porębowicz l'inclou, amb quatre altres, en: *Pieśni ludowe*..., p. 129-134.

50. Va publicar l'any 1899 una biografia popular d'aquest sant. Cf. A. BIERNACKI, *op. cit.*, p. 649.

de la jeunesse ne m'ôta encore le sentiment du beau dans l'art et du sublime dans la croyance. Tel poème de la Collection, qui me rappelle Florence et le cloître de San Marco et les fresques de Fra Angelico, je lis et relis, m'imbuant de l'harmonie des vers et me délectant de la candeur des images.⁵¹

Malauradament, l'estada de Porębowicz a Barcelona va ser tan curta que el jove catalanòfil polonès no va tenir temps per convertir-se en catalanista. Altres urgències professionals el van cridar: a Viena, a Cracòvia, després a Lvov, on arribaria a ser rector de la universitat polonesa de Joan Casimir (1925-1926). Els seus amics catalans van anunciar a la premsa l'aparició d'*Els moviments literaris de l'Europa Oest-Meridional*, però després de la partida de l'autor ja no recordaven ben bé qui era aquest noi que va venir de Montpeller, va marxar a Viena i que els enviava llibres⁵² escrits en una llengua que no sabien desxifrar, publicats no se sap a quin país: una vegada a Varsòvia —llavors es queixava de censura russa—,⁵³ una altra vegada a Cracòvia,⁵⁴ o sigui, a Àustria. No s'equivocaven del tot considerant-lo escriptor austríac⁵⁵ —era una de les tres ciutadanes que Porębowicz *volens volens* va tenir al llarg de la seva vida: havia nascut com a ciutadà rus, després va ser austríac i va morir ja com a ciutadà polonès—.

És molt probable que ell intentés explicar aquesta situació a Verdaguer quan parlaven de les seves literatures nacionals respectives i s'imposava llavors la pregunta: qui eren els polonesos, on s'amagaven els fills d'aquell país esquarterat i què feien per ressuscitar la seva pàtria, políticament inexistent. En trobem algunes traces a la seva correspondència, per exemple, quan parla de literatura polonesa compromesa:

Tout notre mouvement littéraire se concentra autour du patriotisme; du *Weltschmerz* nous sommes, je crois, gueris.⁵⁶

51. *Epistolari*. Vol. VII, p. 178.

52. «J'aurais le grand plaisir de Vous envoyer les deux premières parties sous peu». Cf. *Epistolari*. Vol. VI, p. 199. En aquest context la forma verbal indica que Porębowicz desitjava enviar el seu assaig *Els moviments literaris de l'Europa Oest-Meridional* i no que ho va fer, com interpreten les seves paraules els editors d'aquella carta en la nota 7, p. 201. El llibre dedicat per Porębowicz a mossèn Cinto, *Antologia prowansalska. Wybór poezji trubadurów i felibrów XI-XIX wieku*, és una altra publicació seva sobre el mateix tema, que ja hem mencionat abans.

53. *Epistolari*. Vol. VI, p. 198-199. Cf. també una nota manuscrita de l'autor en el llibre *Antologia prowansalska...*, p. 176: «Le reste supprimé par la censure russe a l'époque de voyage...» (text tallat). La intervenció de la censura es va fer en una poesia trobadoresca de Guillem Figueria, qui parlava de la Roma podrida, falsa i traïdora («Boś zgnily do szpiku / Rzymie obłudniku; / Przez cię byli zdradzeni / Angielscy królowie»).

54. De Cracòvia Porębowicz havia enviat a Verdaguer el seu llibre *Zbiór nieznaných hiszpańskich druków znajdujących się w Bibliotece Jagiellońskiej*, Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1891, excusant-se que era un títol d'interès més aviat bibliogràfic que literari. Ell llavors treballava a Cracòvia com a bibliotecari. Cf. *Epistolari*. Vol. VII, p. 179.

55. Aquest error es troba a la *Il·lustració Catalana* (30-XI-1889), que també s'equivoca donant com a ciutat de publicació del llibre de Porębowicz Viena, en lloc de Cracòvia.

56. *Epistolari*. Vol. VI, 1981, p. 198. En la transcripció d'aquella carta hi ha una errada important en la paraula alemanya *Weltschmerz*, que els editors van interpretar erròniament com a *Weltschmerz*.

Porębowicz acabava el seu assaig reconeixent que a Catalunya hi va trobar moltes proves de simpatia pel poble polonès, perquè la lluita per la seva identitat com-bregava perfectament amb els ideals de la Renaixença (72). I que els polonesos eren uns desagraïts, no sabent contestar dignament a aquella solidaritat catalana. També es devia sentir desagraït ell mateix,⁵⁷ per no posar el seu talent de poeta-traductor al servei de la literatura catalana.

El romanista polonès tornaria a Barcelona encara una vegada més, l'any 1906, responent a la convocatòria del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana.⁵⁸ Ja no hi va trobar el seu mestre, Jacint Verdaguer, i no va poder-hi acabar aquesta conversa patriòtica que mantenien per carta, coincidint tots dos en un punt: «La langue —c'est aujourd'hui notre patrie et ma foi— nous la défendrons.»⁵⁹ Verdaguer «fela pàtria» a Catalunya, a través de la seva poesia (67). El rodamón Porębowicz va tenir més sort —va viure l'alliberament de Polònia, l'alliberament d'aquell país-fantasma que mai havia aparegut en els mapes dues vegades al mateix lloc—. ⁶⁰

57. «Combien de preuves de bienveillance vous me donnez, et que je les récompense mal! Qu'ils sont de méchants ces enfants du siècle, devez vous penser souvent...» Cf. *Epistolari*. Vol. VII, p. 178.

58. Cf. A. BIERNACKI, *op. cit.*, p. 650. No hi és el seu cognom a la «Llista de Congressistes Efectius», [en:] *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona. Octubre de 1906*. Barcelona: Estampa d'En Joaquim Horta, 1908, p. 31-61, però tampoc hi hem trobat Miguel de Unamuno, que va participar al Congrés. Cf. Artur BLADÉ DESUMVILA, *Pompeu Fabra, biografia esencial*. Barcelona: Editorial Pòrtic, 1992, p. 58.

59. *Epistolari*. Vol. VI, p. 198.

60. «Poland is a country which has popped up on the map of Europe from time to time though never quite in the same place twice» —aquesta opinió anglesa, tot i que va indignar a la protagonista del conte d'Olga Tokarczuk «Szkocki miesiąc», no està del tot equivocada. Cf. Olga TOKARCZUK, *Gra na wielu bębenkach*. Wałbrzych: Wydawnictwo Ruta, 2001, p. 55.